

РОЛЬ ПАТОПСИХОЛОГІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ У ПСИХОКОРЕКЦІЙНІЙ РОБОТІ

Постановка проблеми. Психодіагностична робота вважається одним з видів психологічної допомоги особистості разом з психопрофілактикою, психокорекцією, психологічним консультуванням та психологічною просвітою [7]. На думку переважної більшості науковців, не може йтися про психодіагностику поза розвитком або корекцією [5,6]. Процедура діагностико-корекційної діяльності складна, об'ємна, відповідальна й недостатньо розроблена, незважаючи на те, що вперше була запропонована Л. С. Виготським у вигляді схеми педагогічного дослідження у використанні до важковиховуваної і ненормальної дитини [2]. На основі цієї схеми Й. Шванцарою було розроблено експериментально-психологічний підхід у діагностиці розвитку особистості, що виражається у певних етапах і кроках [8]. Активного розвитку практична психокорекційна діяльність в нашій країні набула лише останніх десятиліть, тому постає нагальна потреба у розробці та розширенні її діагностичного інструментарію.

Виклад основного матеріалу. Хоча головною задачею патопсихологічної діагностики виступає вирішення клініко-діагностичних та реабілітаційних задач в умовах психіатричної чи психоневрологічної практики, методичні прийоми експериментальної патопсихології застосовуються в даний час значно ширше: у вирішенні експертних питань (судова, військова, професійна) врахування зрушень в психологічному стані людини стає необхідним і в терапевтичних, нейрохірургічних клініках та ін.

Можна визначити певні галузі, де використання методів і методик, які вже добре себе зарекомендували в патопсихологічній діагностиці, може стати в нагоді при розробці стратегій психокорекції та консультування [1].

В останні роки психологів все частіше залучають до участі у комплексних психолого-педагогічних комісіях, коли постає питання щодо аналізу особистісних рис учня та визначення особливостей перебігу його психічних пізнавальних процесів. Без поглибленого патопсихологічного дослідження неможливо визначити чинники психологічних порушень. Так, наприклад, шкільні негаразди дитини, яка має складності з адаптацією, можуть бути обумовлені не лише зовнішніми (соціальними) факторами, а мати патологічну природу. Тому стратегії надання допомоги при затримці психічного розвитку і при виявленні певного ступеню розумової недостатності будуть різні.

Г. Вітцлак зауважує, що існують дві основні форми відставання у розвитку:

1) Відставання, пов'язане з органічними ураженнями нервової системи, які потребує клініко-психологічної або медичної діагностики;

2) Тимчасове відставання й неадекватна поведінка, обумовлена несприятливими зовнішніми умовами розвитку практично здорових дітей [цит. за 7].

Зрозуміло, що жодна з психологічних методик не гарантує безпомилкового розпізнавання розумової відсталості у дітей, особливо в ранньому віці, але використання патопсихологічного інструментарію дозволить більш обґрунтовано поставитись до майбутньої корекції, не виключно, що для цього знадобиться і додаткова консультація у психіатра. Якщо раніше саме психіатри розробляли питання диференційної діагностики щодо розумової відсталості [4], то на сьогодні вже накопичено і узагальнено змістовний досвід суто психологічних аспектів зазначених проблем [3,5,6]. Але тут дуже важливим є питання щодо межі професійної компетентності психолога. У випадках, коли в психолога виникають підозри про патопсихологічний або дефектологічний діагноз, необхідно обов'язково рекомендувати батькам звернутися до відповідних фахівців.

Що стосується батьків, то на жаль, тут дуже рідко зустрічається виважене й розсудливе ставлення до виявленої проблеми. Іноді батьки некеровану поведінку дитини чи незрозуміле відставання у навчанні намагаються пояснити саме психічними відхиленнями. У такому випадку саме психолог повинен переконливо довести відповідність психічного розвитку дитини віковій нормі. Чи навпаки, жорстке відкидання самої думки про

певні психічні негаразди дитини з боку батьків, спонукають психолога до пошуку аргументованих доказів щодо необхідності медичної консультації.

В нашій практиці зустрічалися непоодинокі випадки, коли за скаргами на проблему з адаптацією в студентському колективі та відсутність мотивації до навчання стояли зовсім не соціальні чинники, а легка ступінь розумової недостатності, яка була компенсованою надмірною опікою з боку батьків під час навчання у школі і неувагою вчителів до спокійної, неагресивної, але не дуже успішної у навчанні дитини. Навчальне середовище вищої школи, яке висуває нові вимоги до самоорганізації і активності студента, відразу загострило приховану проблему і поставило питання не лише про продовження навчання у виші, а й викликало необхідність розробки психокорекційних заходів щодо життєвої стратегії юнака взагалі.

Особливе значення патопсихологічне дослідження має в роботі психолога з людьми з так званою межовою патологією. Така діагностика є ефективною у виявленні ранніх симптомів більш складних психічних захворювань, які можуть бути приховані за неврозоподібною симптоматикою. Патопсихологічне обстеження допоможе виявити порушення мислення та емоційності, наприклад, за шизофренічним типом. Врахування результатів дослідження сприятиме пошуку найбільш адекватних форм і методів психокорекційного втручання. А виявлення загострення акцентуації чи декомпенсованої психопатії вимагатиме зосередження на емоційно-вольових процесах та саморегуляції досліджуваного.

Обов'язкове включення елементів патопсихологічного дослідження на нашу думку, обґрунтовано у разі, коли від клієнта поступає запит про інформацію - про межі норми, про психологічні зміни та прогноз («Чи нормально це...», «Можна таку дитину вчити... дозволяти, вимагати?»). Коли є необхідність довести клієнту достатній рівень його психічних функцій, які він вважає низькими чи недостатньо розвинутими. Це також важливо, коли запит клієнта стосується визначення його здібностей. Успішність виконання патопсихологічних проб позитивно впливатиме на самооцінку і самосприйняття клієнта.

Ще однією сферою застосування патопсихологічних методик в процесі корекції може бути випадки, коли серед скарг клієнта переважають психосоматичні симптоми («Хочу позбутися безсоння.», «Не можу сконцентруватися...»), скарги на емоційні («Хочу подолати прояви агресії, гніву...») чи когнітивні («Забуваю все, що вчу...») порушення; енергетичні проблеми («Дуже швидко виснажуюсь...»). За правилами консультант повинен намагатися інтерпретувати психологічний зміст симптому чи умов, що його підтримують, проаналізувати усвідомлені та неусвідомлені проблеми клієнта, які можуть бути причиною скарг. Але у разі виникнення декількох симптомів одночасно, особливо у поєднанні з вираженими соматичними змінами, не можна виключати органічну природу скарг.

Не останню роль може зіграти патопсихологічне обстеження у спостереженні за динамікою психокорекційного процесу. Тут патопсихологічне дослідження застосовується у двох вимірах: по-перше, визначення структури психологічних (в тому числі і особистісних) відхилень для розробки стратегії корекційних заходів, а з іншого боку, таке обстеження допоможе визначити прогноз психологічних втручань.

Крім того, патопсихологічна діагностика накопичила певний інструментарій, який може ефективно використовуватися у корекційній і консультативній практиці. Особливо для експрес-діагностики: шкала депресії Зунга, Торонтська шкала алекситимії, опитувальник агресивності Спілбергера та інші. Ці методики можуть бути зручним інструментом оцінки емоційних станів клієнтів і охоплювати найбільш поширені емоційні порушення. Крім того, творче використання відомих патопсихологічних методик, скоротить час й сприятиме встановленню контакту між консультантом і клієнтом. Так методика Дембо-Рубінштейн з дослідження самооцінки (шкали здоров'я, розумовий розвиток, характер і щастя), яка відрізняється простотою й доступністю, модифікується відповідно до задач корекції, можуть бути додані інші шкали (настрій, сімейне благополуччя, службове становище). Зрозуміло, що консультанта цікавить самооцінка клієнта з наведених питань, але не менш важливим стає обговорення й позиція клієнта з запропонованих категорій. Не виключно, що такий підхід дозволить виявити порушення критичності мислення, наявність хибних настанов, що значно обтяжують життя й адаптацію людини. Співставлення отриманих даних з розповіддю клієнта, описом життєвих ситуацій і об'єктивними показниками дозволить опосередковано визначити рівень його домагань, причини проблем та ін.

Окрім зазначеного, можна простежити ще одну перевагу комплексного психологічного обстеження з використанням патопсихологічних проб. Іноді, коли людина відчуває появу якихось психологічних (можливо, психіатричних) проблем, їй буває дуже нелегко відразу звернутися до психіатра, тоді як при відвідуванні психолога вона не відчуває такого бар'єру. У таких випадках, патопсихологічний експеримент можна вводити в структуру діагностичного процесу. Цьому сприяє й сама форма патопсихологічного обстеження, де на відміну від психологічного експерименту не враховується час виконання діагностичних завдань. Крім того, і патопсихолога й консультанта поєднує те, що на відміну від суто тестової (діагностичної) процедури, на перший план виступає не сформованість тих чи інших психічних властивостей клієнта чи рівень досягнень, а його ставлення до виявлених порушень, місце певних психічних утворень (чи їх відсутність) у подальшому житті того, хто звернувся по

консультацію до психолога. Не менш важливо буває розпізнати виникнення психічного захворювання на ранніх стадіях, коли можливо більш ефективно втручання в плані психологічної корекції або психотерапії.

В завершенні необхідно зазначити, що у зв'язку з поширенням залучення до психокорекційної роботи фахівців суміжних спеціальностей (соціальних працівників, соціальних педагогів, фахівців, які отримали підготовку з психології як другу вищу освіту та ін.) необхідно розширити навчальні курси за рахунок надання слухачам основ теоретичних знань з патопсихологічної діагностики, доповнюючи їх хоча б основними практичними навичками. Курс дефектології, який, наприклад, викладається майбутнім педагогам, не в змозі охопити увесь спектр психологічних відхилень та показати розмаїття проявів. Поглиблене знайомство з порушеннями, розпадом психічних функцій дозволяє краще зрозуміти їх розвиток, формування й функціонування в нормі, а корекційне втручання зробити більш цілеспрямованим і ефективним.

Висновки:

1. Використання патопсихологічного інструментарію може виявитися доречним при роботі з дітьми при диференційному діагнозі між затримкою психічного розвитку та легким ступенем розумової недостатності для виваженої розробки корекційних заходів.

2. Ефективність використання патопсихологічних проб у корекційній роботі безперечно при наявності ознак стертих, нерізно виражених психічних відхилень, які можуть бути замасковані під неврозоподібні симптоми.

3. При численних психосоматичних скаргах, які виникли одночасно, використання патопсихологічних методик (в тому числі і нейропсихологічних) підвищує інформативність діагностики.

4. Опанування патопсихологічних методик та їх влучне використання розширить прогностичні можливості психокорекційного втручання, дозволяючи аналізувати його перебіг з початку до завершення роботи.

5. Важливим залишається питання щодо меж професійної компетентності психолога. У випадках коли, в психолога виникають підозри про патопсихологічний або дефектологічний діагноз, необхідно рекомендувати клієнту (батькам дитини) звернутися до відповідних фахівців.

Література:

1. Блейхер В.М., Крук И.В. Патопсихологическая диагностика /Блейхер В.М., Крук И.В.— К: Здоров'я, 1986-280 с.
2. Виготський Л.С. Собр. соч.: В 6 т. М.: Педагогика, 1983. Т. 5. С. 166-173;
3. Защиринская О.В. Психология детей с задержкой психического развития: Учебное пособие. - СПб., 2007.
4. Исаев Д.Н. Умственная отсталость у детей и подростков. Руководство. - М Речь, 2007. 371 с.
5. Специальная психология / Под ред. В.И. Лубовского. - М., 2003.
6. Семаго Н Я., Семаго М. М. Проблемные дети. Основы диагностической и коррекционной работы психолога. - М.: Аркти, 2003.
7. Терлецька Л.Г. Психодіагностика розвитку від року до десяти. - Главник, 2008. - с.192 (серія «Психол. інструментарій»).
8. Шванцара Й. Диагностика психического развития, - Прага, Авиценум - 388 с.

Резюме. У статті розглянуто основні напрямки включення елементів патопсихологічного дослідження в психокорекційний процес. Визначено основні сфери застосування патопсихологічних проб в процесі корекції.

Ключові слова: корекція, патопсихологія, патопсихологічний експеримент.

Резюме. В статье рассмотрены основные направления введения элементов патопсихологического исследования в психокоррекционный процесс. Определены основные сферы применения патопсихологических проб в процессе коррекции.

Ключевые слова: коррекция, патопсихология, патопсихологический эксперимент.